

بسمه تعالیٰ

برای تشویق طلاب جوانی که در راه
تحقیق مطالب علمی قدم برمی دارند
اقدام به چاپ این مقاله نمودیم و
بدینوسیله آمادگی خود را برای
همکاری با بزوهدگان صاحب قلم،
اعلام می داریم.

دفتر مجله نور علم

رضا مختاری

در ماه رمضان سال دوم هجرت،
نخستین نبرد مهم مسلمانها با مشرکین
مکه، یعنی جنگ بدر، به وقوع پیوست.
مشهور بین مؤرخان و مفسران این
است که: در این پیکار ۱۴ نفر از
مسلمانان در صحنه نبرد به شهادت
رسیدند، ۶ نفر از مهاجرین و ۸ نفر از
انصار.

نام شریف این شهداء بدین قرار
است:
از مهاجران:

- ۱ - عبیدة بن حارث
- ۲ - غمیر بن أبی وفا (وی)

جوانی شانزده ساله واز قبیله بنی زهره

بررسی یک اشتباه تاریخی

شہیدان جنگ بدر

پیامبر(ص) آمد و پرسید: آیا جای حارثه در بهشت است؟ رسول اکرم(ص) پاسخ داد: برای او بهشت هاست. آنگاه مادر حارثه گفت: بنابراین هرگز براو نخواهم گریست.^۳

۷ - عوف بن حارث

۸ - معوذبن حارث، برادر عوف.^۴
از جمله آن مورخان و مفسران:

۱ - ابن هشام در سیره خود (ج/۶۸ - ترجمة رسولی) می نویسد: مسلمانانی که در جنگ بدر به شهادت رسیدند ۱۴ نفر بودند که ۶ نفر از مهاجران و ۸ نفر از انصار بودند.

۲ - ابن اثیر در کامل (ج/۱۳۶) می گوید: «وَكَانَ جَمِيعُ قَنْ قَبْلَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَتَدَرَّجُ أَرْبَعَةَ عَشَرَ رَجُلًا، سِتَّةَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَتَعَايِنَةَ مِنَ الْأَنْصَارِ».

۳ - در تاریخ یعقوبی (ج/۴۰۵) ترجمة دکتر آیتی) آمده است: «از مسلمانها ۱۴ مرد به شهادت رسیدند».

بود که بدست عمرو بن عبدود، شهید گشت^۱.

۳ - ذوالشمالین عمر بن عبد

عمرو بن نضله

۴ - عاقل بن بکیر.^۲

۵ - مهج، غلام عمر بن خطاب

۶ - صفوان بن یضاء

واز انصار:

۱ - مبشر بن عبدالمذفر

۲ - سعد بن خیثمه

۳ - یزید بن حارث (که او را ابن فُسْحَمْ می گفتند)

۴ - عمر بن حمام

۵ - رافع بن معلی

۶ - حارثة بن سراقة (که یکی از سر بازان دشمن تیری بر گلوی حارثه زد و او را شهید کرد، مادر حارثه وقتی که خبر شهادت فرزندش را شنید گفت: «اگر جای فرزندم در بهشت باشد، هرگز براو گریه نمی کنم» و نزد

(۱) ناسخ التواریخ ج ۳ ص ۱۱ - چاپ حکمت.

(۲) نام وی ابتداء، عاقل (باقاء) بود، هنگامی که مسلمان شد، پیامبر اکرم (ص) او را عاقل (باقاف) نامید رک: بحار الانوار ج ۱۹ / ۳۶۰ پاورقی چاپ جدید.
(۳) همان مدرک.

(۴) «تاریخ پیامبر اسلام» تألیف دکتر آیتی ص ۲۶۶ - چاپ دوم. یاد آوری می کنم که در ضبط اسمی شهیدان بدر، بین کتابهای تاریخی اندک اختلافی وجود دارد.
برخی آن سه غلام رسول خدا(ص) را نیز از شهیدان بدر شمرده اند، و گفته اند دو تن دیگر، در جنگ محروم شدند و پس از پایان یافتن نبرد، درگذشتند. رک بحار الانوار ج ۱۹ / ۳۶۱، چاپ جدید.

- ۴ - مؤلف فروغ ابدیت (ج ۱/۴۲۱) می نویسد: «دراین نبرد ۱۴ انفر از مسلمانها کشته شدند.»
- ۵ - تفسیر المیزان (ج ۹/۳۱)
- ۶ - تفسیر منهج الصادقین (ج ۱/۴۲۶) - ذیل آیه ۱۵۴ سوره بقره و نیز (ج ۲/۳۸۴) در تفسیر آیه ۱۶۹ سوره آل عمران
- ۷ - تفسیر «ابوالفتح رازی» (ج ۱/۳۵۹)، ذیل آیه ۱۵۴ بقره و نیز (ج ۳/۴۲)، ذیل آیه ۱۶۹ آل عمران - چاپ علمی -
- ۸ - تفسیر «مجمع البیان» (ج ۱/۲۳۶) چاپ اسلامیه ذیل آیه ۱۵۴ بقره و نیز (ج ۲/۵۳۵).
- ۹ - تفسیر «جوامع الجامع» (ص ۲۹ ذیل آیه ۱۵۴ بقره)
- ۱۰ - تفسیر «مقتنیات الذرر» تألیف میر سید علی حائری تهرانی، (ج ۱/۳۳۷) -
- ۱۱ - بحار الانوار (ج ۱۹/۳۶۰) - چاپ جدید
- ۱۲ - ترجمه مغازی ابن واقدی (ج ۱/۱۰۹)
- ۱۳ - کتاب «شأن نزول آیات (ص ۴۵)
- ۱۴ - تاریخ سیاسی اسلام
- (ص ۶۴)
- ۱۵ - تاریخ تحلیلی اسلام تا پایان امویان ۶۱
- در باره تعداد شهیدان بدر، سه قول دیگر وجود دارد.
- علامه بزرگوار، مجلسی ره (در حیوة القلوب ج ۲/۳۵۵) می نویسد: «بدانکه در عدد شهدای بدر، از مسلمانان خلاف است، بعضی گفته اند: چهارده نفر بوده اند، ۶ انفر از مهاجران و ۸ انفر از انصار، بعضی گفته اند: ۱۱ نفر بوده اند، ۴ انفر از مهاجران، ۷ انفر از انصار، بعضی دوازده گفته اند و عدد انصار را ۸ گفته اند، بعضی مجموع شهدا را نه نفر گفته اند و قول اول اشهر است.» از گفته های ما معلوم شد که هیچیک از مورخان و مفسران، تعداد شهیدان صحنه نبرد بدر را، بیش از ۱۴ نفر ندانسته اند. و متخصص فن حدیث و تاریخ، علامه مجلسی ره را نیز که سه قول دیگر را در این باره ذکر کرده، همه آنها رقمی کمتر از ۱۴ تن می باشد.
- با این وصف برخی از دانشمندان، دچار اشتباه شده و دراین مورد رقم بیشتر را ذکر کرده اند، از جمله، در تفسیر نمونه (ج ۲/۳۳۵) ذیل آیه ۱۳ سوره

صریح آن، این است که شهدای نبرد
بدر ۲۲ نفر بوده‌اند.

(بعداً توضیح خواهیم داد که در این
عبارةت «سقط»، رخداده و با دیگر سخنان
مرحوم طبرسی و سایر مورخین و
تفسیرین، تناقضی ندارد.)

در دو تفسیر ذیل نیز چنین آمده
است:

۱ - در تفسیر ابوالفتوح رازی^۵
(چاپ علمی ج ۲۸۶/۲) ذیل آیه ۱۳
آل عمران) آمده است:

«... و آنروز جملة شهیدان
اصحاب رسول چهارده مرد مهاجر بودند
و هشت انصاری.» با اینکه رازی در
همین تفسیر (ج ۳۵۴/۱) گفته است:
«... وایشان چهارده تن بودند، ۸ تن از
انصار و ۶ تن مهاجر.»

۲ - در تفسیر «مقتبیات الذرر»
(ج ۱۶۸/۲) - ذیل آیه ۱۳ آل عمران)
آمده است: «وَجَمِيعُهُنَّ أَسْتُهْدِيدُونَ
أَرْبَعَةَ عَشَرَ رَجُلًا مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَثَمَانِيَةَ
مِنَ الْأَنْصَارِ» که ظاهر این عبارت بلکه

آل عمران آمده است: «مسلمانان با
دادن ۲۲ نفر شهید، ۱۴ نفر از مهاجران
و ۶ نفر از انصار، ... غالب شدند.»
با اینکه همین تفسیر در دو جای
دیگر، یعنی در (ج ۳۸۱/۱) ذیل آیه ۱۵۴
بقره و (ج ۱۶۹/۳) ذیل آیه ۱۶۹
آل عمران) می‌نویسد: «شهیدان بدر
۴ تن بودند.»

هنگامی که کتابی از این تناقض
سوال شد، پاسخ دادند که: «ما این رقم
را از مجتمع البیان [ذیل آیه ۱۳
آل عمران] نقل کردیم.»

نویسنده مقاله با توجه به اینکه در
تفسیر مجتمع البیان (چاپ اسلامیه
ج ۱/۲۳۶) و (ج ۲/۵۳۵) شهیدان بدر
۱۴ نفر ذکر شده‌اند، از این امر، متعجب
شد. ولی پس از مراجعت معلوم شدند
(ج ۲/۴۱۵) در تفسیر آیه ۱۳ آل عمران)
می‌نویسد: «وَجَمِيعُهُنَّ أَسْتُهْدِيدُونَ
أَرْبَعَةَ عَشَرَ رَجُلًا مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَثَمَانِيَةَ
مِنَ الْأَنْصَارِ» که ظاهر این عبارت بلکه

(۵) نام تفسیر ابوالفتوح رازی، در معالم العلماء ابن شهرآشوب (ص ۱۴۱ شماره ۹۸۷) - چاپ نجف) روح
الجنان و روح الجنان و در فهرست «منتخب الالئین» (ص ۵ شماره ۷۸۰) چاپ تهران و بخارا (نوارج ۱۰۵/۱۰۱)

«روض الجنان و روح الجنان في تفسير القرآن» یاد گردیده است.
همچنین میرزا محمدخان قزوینی آنرا «روض الجنان و روح الجنان» نامیده است، ولی در هر صورت،
در عرف اهل علم به تفسیر ابوالفتوح رازی مشهور است، بدقتی برخی نخستین تفسیر شیعی است که به زبان پارسی
نگاشته شده است - کتاب «طبرسی و مجتمع البیان» (ج ۲/۱۲-۱۳).

(چاپ بیروت و ایران) و همچنین در چاپهای دو جلدی، این اشتباه اصلاح نشده است و به احتمال قوی، منشاء اشتباه مقتنيات الدرر تفسیر مجمع البيان بوده، ولی به درستی مشخص نیست که مرحوم طبرسی (در گذشته سال ۵۴۸ یا ۵۵۲ق) در مجمع البيان در این مورد به تبعیت از تفسیر ابوالفتوح (متوفی بعد از سال ۵۵۲ق و مدفون در جوار حضرت عبدالعظیم(ع) در شهری) این عبارت را آورده است یا بالعكس، یا اینکه مؤلف مجمع البيان اشتباه نکرده و در اثر سهل انگاری استنساخ کننده‌ها کلمه سهّة از عبارت افتاده است.

امید است در چاپهای آینده تفسیر نمونه، مجمع البيان، تفسیر ابوالفتوح، و مقتنيات الدرر، این اشتباه اصلاح شود.

من الانصار،» با اینکه درجای دیگری از این تفسیر یعنی (ج ۱/ ۳۷۷) شهدای بدن ۱۴ تن ذکر شده‌اند. واينك توضيح اين اشتباه ورفع تناقض:

با دقت در عبارت كتابهای مذکور روشن می‌شود که: صحیح عبارت مجمع البيان، چنین است: «وَجَمِيعُ مَنِ اشْتَهِدَ بِتَوْقِيدٍ أَزْبَعَهُ عَشْرَ رَجُلًا سِتَّةً مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَثَمَانِيَةً مِنَ الْأَنْصَارِ»، یعنی کلمه «ستّة» از عبارت سقط شده، و در نتیجه این اشتباه بوجود آمده است. و در عبارت «مقتنيات الدرر» نیز همین لفظ «ستّة» از قلم افتاده است.

کلام «روح الجنان» نیز، به همین صورت قابل توجیه است، یعنی؛ صحیح آن چنین است «... شہیدان اصحاب رسول چهارده مرد، شش مهاجر بودند و هشت انصاری.» در چاپهای اخیر مجمع البيان

کان شعار اصحاب رسول الله (ص) یوم بدر
احد احد

سیره ابن هشام ج ۲ ص ۲۸۷